

A községi lakosság terhei Magyarországon.

Írta: BUDAY LÁSZLÓ.

Egy több, mint ezer oldalas kötet jelent meg nem régen statisztikai hivatalunk kiadásában, amely újabban szokatlan bőséggel viszi a nyilvánosság elé komoly munkásságának eredményeit. Az új kötet a községek háztartásáról szól, s érdekességét két tényező is emeli.

Az egyik az, hogy a községi háztartási statisztikának, – amelyről külföldön évtizedek óta állandó megfigyelések s a legtöbb államban rendszeres kiadványok vannak – nálunk ez, azt lehetne mondani, első hajtása. 1881-ben, tehát harmincz évvel ezelőtt volt ugyan már összeállításunk a községi háztartásokról, de igazán minimális adatokkal: a vagyonnak, adósnak, bevételeknek, kiadásoknak, pótdónak csupán főösszegeit közölte, minden részletezés nélkül: míg a mostani kiadvány körülbelül ezer különféle rovatba tagolja szét a községi háztartásnak mindenféle nyilvánulását.

A másik jogczím, amelynél fogva a statisztikai hivatal kiadványa az érdeklődésre igényt tarthat, a közigazgatásnak, s különösen a községi igazgatásnak sokat emlegetett reformja. Ahogy mondani szokás, ez a reform a levegőben van már régóta, s telítve van minden közéleti tényező azzal a tudattal, hogy a reform nem fog soká késni. Actualis politikai kérdések máról-holnapra halaszthatják, amint halogatták és háttérbe szorították már régóta: de most, mintha maga az actualis politika kapaszkodnék bele a kérdésbe, s a választójog reformja kapcsán kilátásba helyezi a közigazgatásnak reformját is. Hogy mekkora mértékben, azt ma még nem tudjuk ugyan, de úgy., hisszük, akármilyen szerény keretekben tervezik is a kezdetet, -a folytatás a dolgok logikai kényszerűsége folytán utána fog

következni, mindaddig, míg a közigazgatási kérdéseknek egész nagy complexuma meg nem fordul a reformmunkák kohójában, ide értve a legfontosabb, de legkevésbé bolygatott kérdést is, az önkormányzati háztartásoknak a mai gazdálkodási elveknek megfelelő, modern alapokra való helyezését.

Avult adóztatási rendszerek, szűk látókörű, fejlődésre nem képes, sőt a fejlesztésnek egyenesen akadályául szolgáló számviteli rend, kicsinyes, a holnappal nem törődő gazdálkodási beosztás, fősvény, s éppen ezért a kelleténél többet költő ügykezelés, jóhiszeműen irreális költségvetések... talán erősebb szavakat is használtunk a községi háztartások jellemzésére, de hiszen, amit javítani akarunk, azt korholni szokás s a községi háztartások ügyét rendezni, javítani kell!

Sok keserves panasz és buzgón fogadkozó vezércikk emlegette már föl ezeket a bajokat, de ott kísértett a köztudatban a rémlátás is, hogy községeink elviselhetetlenül súlyos terhek alatt roskadoznak, s ki tudja, tán éppen ez riasztotta vissza eddig államférfiainkat attól, hogy belenyúljanak a rendezésbe: félhettek, hogy a terhek még csak növekedni fognak, s községeink, amelyek a mostani patriarchális rend mellett is mélyre görnyedtek, valami modern, új gazdálkodási rendszer regie-költségeit egyáltalában nem bírnák el.

Az új statisztikai kiadvány arra mindenesetre jó, hogy azokat a gazdálkodási hibákat, amelyek községeinknél szembeötlők, föltárja s megvilágítja azoknak a terheknek a súlyát is, amelyek alatt községeink lakossága szenved. A reformpolitikusnak a dolga, hogy mérlegelje a fönnálló terheket s hasonlítsa össze azokkal, amelyek az új rendezés folytán előállhatnak.

A gazdag adathalmazból, amelyet a statisztikai hivatal ebben a vonatkozásban elénk tár, nem lesz érdektelen egy részletet kiragadnunk s azzal közelebbről is foglalkozni. A községek lakóira nehezedő összes fontosabb közterheket értjük itt, az állami, törvényhatósági, községi s egyéb adózás összességét. Csak az egyiknek vagy csak a másiknak a vizsgálata távolról sem eléggé tájékoztató; akárhány helyen az állami adók terhes voltát ellensúlyozza a községi adóztatásnak viszonylag csekélyebb mérve, vagy megfordítva, az elviselhetőnek látszó állami adók terhe a községi adók aránytalansága növeli meg s ahol mind a kettő kellő határok között mozog,

ott talán egy harmadik tényező, esetleg az ármentesítési költségek túlságos volta játszik közre, hogy legyen ok a panaszra.

A közterhekre vonatkozó adatok sajnos, több tekintetben nem teljesek. A statisztikai hivatalnak egész adatgyűjteménye csupán a nagy- és kisközségekre terjed ki (a munka előszava szerint külön kötet készül majd a vármegyék háztartásáról s külön kiadvány a törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városok gazdálkodásáról) s így a városokat illető adatokról nem tudunk beszámolni. Mégis, talán ezt tekinthetjük a legkisebb hibának. A városi lakosságra nehezedő terhek – még ha nagyobbak is – egészen más beszámítás alá esnek, mint a falusi nép terhei. Nemcsak azért, mert a város sokkal több és változatosabb kereseti lehetőséget nyújt, mint a falu s így inkább megvan a mód a terhek elviselésére, hanem főleg azért, mert a város hasonlíthatatlanul több ellenértéket is nyújt a maga terheiért, mint a falu. Az egészségügyi, culturalis, közlekedési és egyéb közjóléti berendezések sokkal nagyobb mértéke természetesen bőven indokolja a terheknek valamivel nagyobb mértékét.

Hiányosak azonban az adatok annyiban is, hogy magukra a falusi községekre vonatkozólag sem tartalmazzák egész kimerítően az összes adóterheket. Így az állami adók a községek adatai alapján vannak beállítva s a községi följegyzések több-kevesebb tökéletlenségével ékesek. A községi adókiutak után keletkezett új adótárgyak egyfelől, a később bekövetkezett törlések másfelől hiányoznak belőle s hiányzik általában mindaz az adófizetés, ami nem a községek útján történik. S ha ezekbe a hiányokba még mindig bele is törődünk, – mert hiszen az állami adó százmillióinál ezek az esetleges eltérések valami sokat nem jelenthetnek – hátra van egy másik nagy kérdés, hogy ne számítsuk-e lakosság terheihez a közvetett adókat!

Azokat a közvetett adókat, amelyekről az általános felfogás – bizonyára nem helytelenül – azt tartja, hogy a szegény embert jobban sújtják, mint a jómódút. A közvetett adóknál azonban éppen az a baj, hogy nem nyomozhatjuk ki, kit is sújtanak igazán! Még ha községenként ki is mutathatók, mennyi az onnan befolyt közvetett adó, nem sokat

nyernénk vele, mert hiszen ezek az adók nem azt terhelik, aki befizeti őket és nem ott képeznek terhet, ahol befizetésre kerülnek.

Nem egészen megbízhatók a vármegyei adókra vonatkozó adatok sem. Mellőzve itt a statisztikai hivatal kiadványának ezt a kérdést illető hosszabb megokolását, elég arra utalnunk, hogy a vármegyei adók egy része benne lappang a községi pótaxóban: a közterhek megoszlása szempontjából azután már mindegy, melyik rovatban van kimutatva a megfelelő összeg, a fő, hogy ne hiányozzék egyáltalán.

A községi adóknál az iskolai adó az, amelynek kimutatott mértékét alacsonynak kell találnunk. Ha csak abból ered ez a hiba, hogy az iskolai pótaxó magába a községi adóba olvadt bele, akkor a közterhek szempontjából ismét nem kell ügyet vetnünk rá; ha azonban abból ered – és sok helyen ez az utóbbi eset áll fenn – hogy az iskolai pótaxót a felekezetek javára vetik ki, s a felekezeteknek szolgáltatják is az általuk fenntartott iskolák céljaira, anélkül, hogy a községnél el is könyvelnék: akkor már egy mínusszal állunk szemben, s a kimutatott terhek ennek az erejéig csekélyebbek lesznek a ténylegesnél.

Vannak még egyéb közterhek is – úrbéri adók, ármentesítési költségek stb. – amelyek, különösen az utóbbiak – némely helyen igazán nem jelentéktelen alkotó elemei a lakosságra nehezedő közszolgáltatásoknak. Úgy látszik, ezekből is kevesebbet tud kimutatni statisztikánk, mint amennyi a népre nehezedik. Az úrbéri pótaxókról például nyilvánvaló, hogy sok helyen a politikai községek közbejötté nélkül vettetnek ki és szedetnek be, úgy hogy a községek csak nagyon hozzávetőleges tudomással bírnak felőlük.

Hiányoznak végül az egész összeállításból a felekezeti adók, amelyekre vonatkozólag a statisztikai hivatalnak szintén volt adatgyűjtése, össze is állította az eredményeket, de annyira hézagossá találta őket, hogy nem akarta belefoglalni a többi adatok közé, amelyek pedig a főt elmondottak szerint szintén eléggé kihívják a kritikát.

Miért kockáztatjuk meg tehát mégis, hogy ezekből az adatokból, amelyek nyilvánvalóan döccennek hol itt, hol ott, mégis következtetést merjünk vonni a falusi népnek közszol-

gáztatásokkal való megterheltségére! Azért, amiért egyéb, többé-kevésbé hiányos statisztikához is hozzá merünk nyúlni: mert az eltérések s a hiányok végre sem oly nagyok, hogy az eredményt érezhetően befolyásolnák, s mert a tájékoztatás, amit remélünk tőlük, olyan új oldalról világítják meg bizonyos közviszonyainkat, hogy még mindig nyereség ez a hozzávetőleges fölvilágosítás is az eddigi semmivel szemben.

Az összes közteher, amit ez a statisztika a felekezeti adókon kívül kimutat, 1908-ban 214,210.095 korona volt. Több mint fele, 125,877.908 korona állami adó volt; azután a rangbéli elsőség a községi adópótlékoké, amelyek 60,806.698 koronára rúgtak. A vármegyei adózás 17,930.584 koronát vont el az említett évben népüktől, egyéb közteher pedig 9,594.905 koronát.

Az egyes adónemek további részletezése is említést érdemel. Az állami adók abban a részletezésben, ahogy azokat a községek a maguk adókiadásának céljaira csoportosítják, a következőképp oszlanak meg:

A földadó 58,852.031 K, a pusztai haszonbérlok kereseti adója 588.390 K, az egyéb egyenes adó 38,294.928 K, az általános jövedelmi pótdadó és egyéb kisebb adók 23,269.638 K, végül a betegápolási pótdadó 4,872.921 K.

A falusi népességből minden főre 8.8 korona esik ezekből az állami adókból. Hogy az összes állami adókból a földadó a legfigyelemre méltóbb mennyiség, az kitűnik abból is, hogy az egy főre eső átlag az Alföldön és a termékeny Dunántúl a legnagyobb: a statisztikai hivatal ismert csoportosítása szerint vett országrészek közül a Duna-Tisza közén 11.7 korona, a Duna jobb partján 11.1, a Tisza-Maros szögén 10.5 korona, míg a Királyhágón túli részeken egy lakosra csak 5.4 korona állami adófizetés jut. Hogy vármegyénként is sorra vegyük a szélsőségeket, Mosón lakói 17.2, Bács-Bodrogéi 16.2, Fejérmegyéi 15.4, Csanádmegyéi 14.0, Torontálmegyéi 13.9 korona állami adót fizetnek fejenként, míg Máramarosban az egy főre eső átlag 3 korona csupán, Udvarhelyben 3.9, Csíkban 4, Beregben 4.4, Ugocsában és Szolnok-Dobokában 4.5 stb.

A Királyhágón túli vármegyék közül Brassót emeli a Barczaság termékeny sikkja 8.5 koronás átlagig, a Tisza-Maros

szögének arányszámát viszont a krassó-szörényi 5.9 koronás átlag rontja meg.

Az abszolút számok közül legyen elég annyit említeni, hogy az állami adóhoz Bács-Bodrog vármegye népe járul leg-többel, közel 10 millió koronával; ezenkívül Pest és Torontál vármegyék fizetnek egyenkint 7 millió koronát meghaladó összeget.

A törvényhatósági célokra történő adózás még a leg-kevesebb tanulságot rejti magában. Az e címen kimutatott összegek két tételből alakulnak: az útdó 14,476.834 koronájából, és a vármegyei pótadó 3,453.750 koronájából. Ámde az útdó fix százaléka az állami adónak, s a vármegyei pótadó is csak kivételesen emelkedhetik egy bizonyos fix százalékon felül, ezt a fix határvonalat pedig, az 5%-ot, a legtöbbször el is éri. Itt tehát nagyobb ingadozások, vidékenként szembe-ötölőbb eltérések alig lehetnek.

Mégis megemlítjük, hogy országos átlagban a törvényhatósági célokra történő adózás minden egyes lakosra 1.2 korona terhet jelent; a két szélső végletet képviseli Fejér vármegye 2.2, továbbá Ung vármegye 0.6 koronányi egy főre eső törvényhatósági adójával.

Jóval változatosabb már – s természetesen sokkal nagyobb terhet is jelentő – a községi adózás. A főbb tételei ennek a következők: a tulajdonképeni községi pótadó 44,107.150 koronás összegével, a külön kivetett iskolai pótadó 1,386.225 koronával, az állami adómentes napszámosokra egyes községekben szórványosan kivetett községi adó 15.101 K-val, a közmunkaváltságnak pénzben lefizetett összege, továbbá a természetben lerótt közmunkának pénzbeli egyenértéke 11,930.513 K-val, végül az egyéb különféle községi kivetések 3,367.704 K-t tevő összege.

A községi célokra fizetett különféle adózás országos átlagban minden lakosnak 4'3 koronájába kerül. Itt már azonban nagyobb területi csoportoknál is feltűnőbb különbségek mutatkoznak, amelyek az egyes vármegyék arányszámaiban még jobban kiéleződnek. Az országos átlagnál több községi adó jut – fejenként 5.2, illetőleg 5.8 korona – a két alföldi, területre, a Duna-Tisza közére s a Tisza-Maros szögére; a nyugati vidék átlaga az országos körül mozog: a Duna

jobb partján 4.4, a Duna bal partján pedig 4.3 koronát fizet minden lakos községi adóban. A keleti részeken végül az arányszám az országos átlagon alul marad: a Tisza jobb partján ugyanis 3.4, a Tisza balpartján 3.8, sőt a Királyhágón túli részeken 2.9 korona az egy főre eső községi adó összege.

Vármegyénként az átlag 2.3 és 6.7 korona között mozog. Az előbbit Csík vármegye képviseli, de a Királyhágón túli részek legtöbb vármegyéje is 3 koronás átlagon alul marad s ezen a vidéken a maximumot képviselő Fogarasé is csak 4.1 koronáig emelkedik. A Tisza és Maros között pedig Temesnek 6.7 koronás maximumához közel áll Torontálé 6.2-vel s e vidéken csak a szegényebb Krassó-Szörény marad alul az 5 koronán (4.6 K).

A Tisza balpartján egy tipikus alföldi vármegye Békés 6.3 K átlagos községi adót fizet?; az idetartozó többi vármegye arányszámai jóval alacsonyabbak, sőt az országos minimumhoz is közel álló két igen csekély átlagot találunk, egyformán 2.6 koronát a földi javakban nem nagyon bővelkedő Máramarosban és Ugocsában.

A Tisza jobbpartján lévő vármegyéknél nem találunk ingadozásokat: itt az átlag 2.8 és 3.9 korona közt mozog, Bereg és Sáros mutatja a leginkább alacsony, Borsod és Zemplén a legmagasabb számokat.

A Duna és Tisza között Bács-Bodrog átlaga a legmagasabb, 5.7 korona fejenként, holott itt a volt sajkáskerület 14 gazdag községe óriási és nagyon értékes községi vagyonnal rendelkezvén, semmi községi adót nem fizet, s ezeken kívül is van még 10 bár megyei falu pótdózás nélkül. A Duna balpartján Nógrád 5.4, Esztergom és Pozsony 5.3 koronás átlaga emelkedik legmagasabbra s a szegény Zólyomé marad leghátul, egy főre eső 2.6 koronás községi adójával.

A Dunántúl Mosoné az elsőség 5.6 koronával s nyomon követik mindjárt Somogy és Sopron, mindkettő 5.2, továbbá Tolna 5 koronával.

Az egyéb köztartozások országos átlagban már csak 0.6 korona költséget okoznak minden lakosnak s az e címen 1908-ban kivetett összegek a következő tételek szerint oszlanak meg: úrbéri pótdókra 1,211.883 K kivetés történik, vízszabályozási járulékra 7,230.502 K s egyéb további részlete-

zésre már nem alkalmas közterhekre 1,152.520 K. Ezek közül nemcsak abszolút összegben, hanem aránylag is a vízszabályozási járulék a legtöbb s körülbelül erről mondhatjuk el leginkább, hogy esetlegesen, tehát igazságtalan megoszlással terheli meg a lakosságot s a vízmenti nép kifejezetten nagy hátrányban van másokkal szemben: mert kérdés, hogy földjeinek jósága és termékenysége ellensúlyozza-e azt a sokkalta nagyobb áldozatot, amelyet birtokáért viselnie kell! S az utolsó egy-két év árvizeinek története még abban a tekintetben is gondolkozóba ejthet, hogy ezeknek az áldozatoknak ellenére is el van-e hántva minden kockázat a vízmenti lakosságtól!

A közterheknek itt felsorolt kategóriái együttvéve a falusi népességre fejenként s évenként 15 korona megterhelhetést jelentenek, A nagyközségek lakóinak átlagos megterheltetése valamivel nagyobb, mint a kisközségeké, ebből azonban távolról sem lehet a kisközségek ideálisabb állapotát kiolvasni, mert ellenkezőleg, a községi háztartási statisztikának a legtöbb esetben az a tanulsága, hogy a kisközség a maga primitívebb teljesítményeit, legtöbbször csupán az adminisztrációra szorító tevékenységét aránylag drágábban nyújtja a lakóinak, mint a nagyközség.

A nagyobb megterheletésnek egészen más a magyarázata: a nagyközségekben nagyobb vagyonok halmozódnak föl, nagyobb vállalkozások vannak üzemben, s ezeknek több lévén az állami adója, több a törvényhatósági, községi stb. adó is, amelyek az állami adó után igazodnak. A nagyközség ezenkívül rendszerint egészségügyi, culturalis, közlekedési, közvilágítási stb. berendezkedésekben is többet nyújt lakóinak, aminek ellenértékeképpen több adóra is reflektál.

A nagyközségi lakosságnak nagyobb megterheltsége tehát nem kedvezőtlen jelenség, hanem természetes következménye a nagyobb culturalis és gazdasági fejlettségnek.

Ha ezeket az adatokat területi megosztásban vizsgáljuk, ugyanerre a következtetésre jutunk, s bizonyos megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a terhek megoszlása – nagyjában legalább – nem igazságtalan, s népünknek ott kell legtöbbet áldoznia közcélokra, ahol anyagi erejénél fogva azt legjobban meg is teheti.

Az Alföldön a legtöbb a közteher, s utána a Dunántúl következik, tehát vagyonos és cultivait vidékek. Legföljebb a minimum tolódott el onnan, ahol leginkább helyén való lett volna, a legszegényebb északkeleti felvidékről Erdélybe. Erdélynek némely megyéje csakugyan elég szegény arra, hogy minimális közteher nehezedjék rá; más vidékein azonban bőséges községi, úrbéri és egyéb közvagyonok vannak, s minthogy a kulturális szükségletek viszonylag nem nagyok, itt – de jóformán csak itt – beszélhetünk arról, hogy a lakosság kevésbé van megterhelve közszolgáltatásokkal, mint ahogy anyagi ereje engedné.

Az egyes vármegyék közül Moson községeire nehezedik legnagyobb közteher, fejenkint 28.2 korona, utána a gazdag torontáli falvak következnek 24.6 koronával, majd az Alföld, s itt-ott a Dunántúl egyéb vármegyei, mint Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Fejér, Jász-Nagykún-Szolnok, Temes-, Sopron stb. Egyik sem oly vidék tehát, hogy közterheinek súlyos volta valami aggasztó volna, mert áldott földjükön kívül a kultúra áldásait és értéktermelő erejét is élvezik.

A másik oldalon Máramaros ötlik először szemünkbe, 6'5 koronányi közterhével fejenként; Csík sorakozik melléje, azután Udvarhely, Ugocsa, a két Torda vármegye, Szolnok-Doboka, Sáros, Kolozs, Besztercze-Naszód, Bereg, Ung, Trencsén, Árva stb. Ebből a sorozatból csak Besztercze-Naszód és kisebb mértékben Csík vármegyét vehetjük ki, mint amelyekben említésre méltó közvagyon van; a többi vármegye népe és községei egyaránt köztudomásúlag szegények s az az ellenérték, amit a nép közszolgáltatásai fejében kap, többnyire igen csekély, a kulturigények javarészt alacsonyak, úgy hogy valóban indokoltnak találhatjuk, hogy a közterhek e vidékekre nehezednek legkevesebb súlylyal.

Ha a bonyodalmas részletezésről le is mondunk, általánosságban érdemes megemlítenünk, hogy az az állami segítség, amely most már a legkülönbözőbb címeken siet községeink segítségére (jegyzők fizetéskiegészítése, orvosi törzsfizetések, tanítói kárpótlások és fizetésrendezés stb.), s immár nem csekély számú milliókra rúg, elég méltányosan alkalmazkodik a község teherbírásához. Részben ugyanazok a vármegyék, amelyeket itt, mint legszegényebbeket s legkevesebb közterhet

viselőket felsoroltunk, az állami segítségnek legmagasabb mértékében részesülnek. Fogyatékos erőviszonyaikat tehát az állam igyekszik gyarapítani, hogy a culturalis és gazdasági versenyben jobban megállhassák helyüket.

Ha ez a kiegyenlítő állami segítség nem volna, még még nagyobb szakadás tátongana a két szélsőség, példánkban Mosón és Máramaros között.

A községekre újabban mind több socialis feladat hárul, s a tulajdonképpeni adminisztrálással még távolról sincs kimerítve a községek munkaköre. Azt hisszük, hogy azok az adatok, amelyeket itt idéztünk, világot vetnek egyebek közt arra is, hol lehet jobban és hol kevésbé várni községeinktől, hogy ezekbe a socialis teendőkbe elmélyedjenek. S az állam, a községi életnek nemcsak bírója és ellenőrzője, hanem irányítója is, segítségét ezentúl még jobban fordíthatja, mint eddig tette, oda, ahol valódi szükség van. A községi lakosság terheit – még ha azok nagy általánosságban nem túlságos magasak is – tovább csigázni alig lehet, legfeljebb megfelelő culturalis és gazdasági teljesítmények ellenében. De e terheknek bizonyos revisiója az egyenletesebb, igazságosabb megosztást eredményezhetné, ami végeredményben megkönnyebbülést jelent s az erők felszabadulását más célok javára.

Különösen a községi adóteher az, amelynek egyenlőtlen-sége ellen sok a kifogás. S mert viszont éppen a községi feladatok azok, amelyeknek a terén még nagyon sok fejleszteni valónk van, olyan, ami újabb és újabb költségeket okoz, a revisio itt látszik legsürgősebbnek. Bizonyos azonban, hogy a gazdasági erők fejlesztése nélkül a terheken is hiába igyekszünk könnyíteni, s végső elemzésben mégis csak azt kell kívánnunk, bár volnának a közterhek mindenütt oly magasak, mint Mosonban s bár bírná a nép azt mindenütt úgy s kapna érte oly culturalis értéket, mint ott.